

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥

* “બાળારાયની બરદાસ્ત.” *

પ્રથમ ભાગ.

૬૭૪ —————

લખનાર.

“એક ઉત્સુક.”

પ્રકાશક.

મેહતા. જયશંકર, નરસિંહરામ.

ઉમરેઠ.

અમદાવાદ—“વિજય પ્રવર્તક” પ્રેસ.

સંવત-૧૯૫૪

સને-૧૯૯૮

અપાઠ-શુકલ પક્ષ.

માહે-જૂલાઈ.

૬૫૮૪

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥

* “બાળારાયની બરદાસ્ત.” *

પ્રથમ ભાગ.

—૦૩૦૦—

લખનાર.

“એક ઉત્સુક.”

—૧—

પ્રકાશક.

મેહતા. જયશંકર, નરસિંહરામ.

ઉમરેડ.

અમદાવાદ—“વિજય પ્રવર્તક” પ્રેસ.

સંવત-૧૯૫૪

સને-૧૮૯૮

અવાદ-શુક્લપક્ષ.

માહે-શ્રુત્તાષ્ટ.

✍ આ પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

મુંબઈમાં—મહેતા. માણેકલાલ પ્રાણશંકર પાસેથી

ઠેકાણું ભૂતેશ્વર કદયાણુ કીરપારાગનો માળો.

[પંડેલ. પુરપોતમ જમનાદાસ પાસેથી

[ઠેકાણું બાબાજી પૂરા ગુંદીફળીયામાં.

વડોદરામાં—દ્વીવંદી. મોહનલાલ વૃજલાલ પાસેથી

[ઠેકાણું. સૂત્રતાનપૂરા લાલાબાઇના

[બાંગામાં.

ડિમરેઈમાં { બટ્ટ. સાંકળલાલ સદાશીવ પાસેથી
 ઠેકાણું નાથાબટ્ટની પોળમાં.
 પ્રકાશક પાસેથી છે. કાકાની પોળમાં.

ભાવનગરમાં.—બહેરા. શંકરપ્રસાદ હરીપ્રસાદ,

પાસેથી ઠેકાણું. નાગરવાડા હવેલીવાળી

શેરીમાં.

ગાંડળમાં.—શેલન ચક્રવર્તરાય મોતીલાલ વ-

ડીલ પાસેથી.

અર્પણ પત્રિકા.

૨૦૨૦ સર્વ ગુણ સંપન્ન, શેઠશ્રી મી. પ. મે.
રાં ૨૧૦ શેઠ. ગોવીંદશ, ઠાકરશી,
મૂળશ્રી પવિત્ર શેવામાં:— .

નિવાસ—મુંબઈ નગરી.

સૂધારાના અને દેશોત્થાનના સાર્વજનિક
કાર્યમાં અગ્રેસર ભાગ લેઈ તેમાં ઉદારવૃત્તિથી
તન, મન, તેમજ ધનની ઉપયોગી મદદ આ-
પવાના આપના ખાસ ગુણથી આકર્ષાઈ, આ-
પનો પ્રસિદ્ધિ પામેલો સુયશ વૃદ્ધિ પામે એવી
નમ્ર યાચના સાથે આ “ જાગૃતીની પર-
શસ્ત્ર ” (પ્રથમ ભાગ) એ નામનું લઘુ પુ-
સ્તક આપની પરવાનગી મેળવી સત્કાર પૂર્વક
આપને અર્પણ કરું છું. અસ્તુ. ॥

લી.

હું આપનો તાળેદાર શેવક
મેહતા. જયશંકર, નરસિંહરામ.

“લખનાર તથા પ્રકાશકના વાંચનારને
બે બોલ.” :

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાના વિચારથી ઘણાં લાંબા સમયથી લખાઈ ચૂક્યું હતું; પરંતુ કેટલીક અણુધારી આફતોને લીધે તેને જલ્દી બહાર પાડવાની આશા પાર પડી નહિ. તોપણ છેવટ આજે પણ તેનો પ્રથમ ભાગ બહાર પાડવાનો અવસર મળેલો જોઈ હું અતિમગ્ન થઈ કૃપાળુ ધન્યરૂપે ધણા આભારી બનું છું.

પહેલાં તો આ પુસ્તક સાથે લાગુ બહાર પાડવાનો મારો ઇરાદો હતો, પણ કેટલાંક ગૃહી કારણોસર તેમ બની નહિ શકવાથી હાલ ફક્ત એકજ ભાગ બહાર પાડવાની જરૂર પડી છે.

આ પુસ્તક લખવામાં કેટલાંક અગ્રેજ

તેમજ ગૃજરાતી પૃસ્તકોની સહાયતા લેવામાં આવી છે તેમજ દેશ ચાલતે અનુસરીને થયેલો ફેરફાર તેમજ સૂચારો વધારો કરવામાં આવ્યો છે. જેથી આશા રહે છે કે આ પુસ્તક દરેક સ્ત્રી પુરુષને અત્યોપયોગી થઇ પડશે. અને તેથી તેઓ બીજા ભાગ માટે આહુક થઇ આશ્રય આપવા તત્પર થશે.

જે જે ગ્રહસ્થા, મિત્રો તથા દેશી બંધુઓ તરફથી આ પુસ્તક લખવામાં અને પ્રકાશકને આશ્રય અપાવવામાં મદદ થએલી છે તેમનો હું અંતઃકરણથી આભાર માનું છું અને તેઓ બીજા ભાગને માટે પણ પોતાનો મદદ એક સરખો આહુ રાખશે એવી આશા રાખું છું.

પુસ્તક લખવાનો આ મારો પ્રથમજ પ્રયાસ હોવાથી વળતે કાંઈ ભૂતચૂક થઇ ગઇ હશે તો તેના દોષ માટે હું પ્રથમથીજ

સર્વની ક્ષમા માગી લઉં છું; અને તે તરફ
 નહિં જોતાં આશ્રયની જરૂર જણાવી પ્રથમ
 ભાગની પ્રસ્તાવના પૂરી કરું છું. અસ્તુ॥

તા. ૧ લી. જૂલાઈ
 ઇસ્વીસન ૧૮૯૭.
 આપાદ-વિક્રમાર્ક
 ૧૯૫૩.

લી૦ •
 “લખનાર તથા
 પ્રકાશક.”

અગાઉથી ગ્રાહક થઇ ઉત્તેજન આ-
પનાર ગ્રાહકોનાં મુંબારક
નાંમની ટીપ.

ઉમરેક. (જુલે ખેડા.)

નામ.

નકલ.

- રા. છગનલાલ માણેકલાલ, ગૂજરાતી શા-
ળાના માસ્તર.....૧
રા. પંડ્યા, ગોપાળજી નિર્ભયરામ ૧૫
રા. હરિપ્રસાદ હરિભાઈ.....૧
રા. રામચંદ્ર ભવાનીશંકર.....૧
રા. શેક્ષત, મગનલાલ નંદલાલ.....૧
રા. ઠાકર, મણીલાલ બાપુજી.....૧
રા. જોશી, બાપુજી જગનેશ્વર.....૧

- રા. પંડ્યા. મણીલાલ ભોળાનાથ.....૧
 રા. „ ચુનીલાલ ત્રંબકલાલ.....૧
 રા. „ ઉમીયાશંકર વજેરામ.....૧
 રા. શાહ. માધવલાલ ભૂરાભાઈ.....૧
 રા. મોતીલાલ વેણીરામ.....૧
 રા. ભટ્ટ. સાંકળલાલ સદાશીવ.....૧૫
 રા. „ જેઠાલાલ બાપુજી.....૫
 રા. ઢગર. મણીલાલ આત્મારામ.....૨
 રા. શાહ. છગનલાલ જેઠાભાઈ.....૧૦
 રા. ગોવર્ધનદાસ નરોત્તમ બારીયાવાળા. ૩
 રા. દોશી. નાથાભાઈ હરગોવિંદદાસ...૧
 રા. પટેલ. નારણભાઈ ડુંગરભાઈ.....૧
 રા. ત્રવાડી. ચુનીલાલ આદિતરામ.....૧

આણંદ.

- રા. શેલન. ચુનીલાલ પુરપોતમ.....૨

વડોદરા.

- રા. દ્વીવેદી. મોહનલાલ વૃજલાલ.....૫
 રા. પારેખાં. પુરષોત્તમ જેડીસનદાસ.....૩
 રા. ગુર્જર. કૃષ્ણરાય બાપૂસાહેબ.....૧
 રા. દિક્ષિત. દયાશંકર મૂકુંદજી.....૧
 રા. પટેલ. પુરષોત્તમ હરગોવીંદદાસ.....૧
 રા. શેતલ. ઉમીયાશંકર મંછારામ.....૫
 રા. મગનલાલ મણીશંકર કંટ્રાકટર.....૧
 રા. વેણીશંકર દયાશંકર.....૧
 રા. પટેલ. પુરષોત્તમ જમનાદાસ.....૧૦
 રા. ભટ્ટ. ભવાનીશંકર કેશવરામ.....૧

અમદાવાદ.

- રા. ધ્રુવ. કર્ણલાલ નટવરલાલ.....૩
 રા. ભટ્ટ. મણીલાલ પીતાંબર.....૧
 રા. ત્રીવેદી. સપ્તરાય નૌતમરાય.....૧
 રા. દ્વીવેદી. સોમંથર ઉત્તમરામ.....૧

વઢવાણુ સીટિ.

રા. શેલત. હરિલાલ મંછારામ.....૨

જુનાગઢ.

રા. જુચ. પ્રીતમલાલ નહાનાલાલ.....૨

રા. કિકાણી. વિઠ્ઠલરાય મગનલાલ.....૧

રા. જુચ. દેવીપ્રસાદ મણીપ્રસાદ.....૧

રા. મેડીવાળા. આદમજી ધરમાયજી...૧

રા. માન્યકર. હરિલાલ લીલાવર. સત્ય

વર્ધક સભાના તંત્રી.....૧

રા. વૈજંજીવ. ગુણવંતરાય જાદવરાય.....૧

રા. ઠકર. ભગવાનજી અમરશી.....૧

રાજકોટ.

રા. શેલત. મંછારામ ગોવીંદરામ સર્વે નિ-

મતાનદાર.....૧૦

મું'મઈ.

- રા. મહેતા. પ્રાણશંકર માહેશ્વર.....૫
 રા. મહેતા, એમઠ પીઠ.....૩

સોળડા.

- રા. નાયક. કેશવભાઈ એલારામ.....૧

ભાવનગર.

- રા. વ્યવહારિક. રંગણીકરાય દૂતેરાય...૫
 રા. વ્યવહારિક. મુકુન્દરાય જટાશંકર...૩
 રા. વ્યવહારિક. શંકરપ્રસાદ હરિપ્રસાદ...૨

ગોંડળ.

- રા. શેક્ષન. ભાતીલાલ પુરવોત્તમ વકીલ.૫

સોજીત્રા. (તાલુકે પેટલાદ.)

રા. દ્વીવેદી. મણીલાલ મુળજીભાઈ.....૩
રા. પટેલ. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરભાઈ.....૨
રા. પટેલ. ચતુરભાઈ હાથોભાઈ.....૧
રા. પટેલ. વાઘજીભાઈ નાથાભાઈ.....૧
રા. પટેલ. મગનભાઈ શંકરભાઈ.....૧
રા. પટેલ. છોટાભાઈ મુળજીભાઈ.....૧
રા. પટેલ. જોડાભાઈ ભાઈલાલ.....૧
રા. પટેલ. પુરષોત્તમ મોતીભાઈ.....૨
રા. દવે. વૃજલાલ રામેશ્વર.....૫

પાટણ. (ગુજરાત.)

રા. મુનશી. માંવજી લાલાજી.....૨

વંચળી.

રા. દવે. મુળજીભાઈ રામેશ્વર સીટીસર્વેયર.૭
--

વેરાવળખંદર.

રા. વ્યવહારિક. દુલેરાયભાઈ હરિપ્રસાદ ડે-
પ્યુટિ વૃહિવટદાર.....૧૫

ચાંગા. (તાલુકે વસો.)

રા. દેવે. હિમતલાલ માતીલાલ.....૧
રા. દેવે. માણુકલાલ ઉમીયાશંકર.....૧

નડિયાદ.

રા. યાજ્ઞિક. પ્રાણુલાલ બુલાખીરામ.....૧
રા. તલાટિ. છોટાલાલ પ્રભુદાસ.....૬

ભરૂચ.

રા. શુક્લ. જમીએતરામ રામચંદ્ર.....૫
રા. શુક્લ. અમૃતલાલ ત્રાંચકલાલ.....૧

શુક્લતીર્થ. (નર્મદા કાંઠેયાત્રાનું ધામ.)

રા. વ્યાસ. દિત્તસુખરામ જયશંકર.....૧

ભેલસા. (મધ્યહિંદ એજન્સિમાં)

રા. મહેતા. મથુરાનાથ મયાનાથ.....૫

— :

હટ્ટા. (મધ્યપ્રાંતોમાં.)

રા. મહેતા. શંકરનાથ રામનાથ ૫

રા. વ્યાસ. રાજરામ વેણીરામ.....૫

—

જગત્પુર.

રા. મહેતા. દામોદરનાથ મયાનાથ.....૨

—

બનારસ. (કાશી.)

શ્રી. પંડ્યાજી. વૈજનાથજી જગન્નેશ્વરજી...૫

—

સાગર. (મધ્યપ્રાંતોમાં.)

રા. મહેતા વિષ્ણુનાથ શંકરનાથ.....૨

—

1

2

3

4

॥ શ્રી પરમાત્મને નમઃ ॥

“બાળારાયની અરદાસ્ત.”

(પ્રથમ ભાગ.)

બાળકને ઉછેરતાં લક્ષમાં રાખવા

ચોખ્ખ મુખ્ય મુખ્ય બાબતો:—

(૧) જેનાથી શરીરની કોઈ પણ ઇંદ્રી કે અવયવ ને ઇજા થાય તેનાથી બાળકને હિંમેશાં દૂરજ રાખવું.

(૨) બાળકની તબિયત ઘણી સંભાળ રાખી જાળવવી.

(૩) તેને આશપાશની ચીજોનું કંઈક કંઈક જ્ઞાન ધીમે ધીમે આપતાં રહેવું.

(૪) તેની હાજરીમાં એવી રીતે વર્તવું કે જેથી તે શીખી શકે કે સચુરિથી ફત્તેહ મે.

ળત્રી શકાય છે. અને તેને શીખવતાં રહે-
લું કે માતપિતા અને શિક્ષા ગુરૂ આદિની
આજ્ઞામાં રહી કામ કરવું જોઈએ.

(૫) સારી રીત ભાતો અને સદ્ગુણોથી
તેને વાકેફ કરતાં રહેવું.

હુંકામાં એટલુંજ કે બાળકને નહાનપ-
ણમાંથીજ એવી રીતે ઉછેરવું કે જેથી તે
ભોટપણે લાયક નિવડે અને પોતાની જા-
દગી સહેલાઈ સાથે સરસતાથી સુયશ
સાથે ગુજરવા શક્તિવાન થઈ શકે; અને
તેવીજ ઉછેરણા સારૂ આ પુસ્તક લખ-
વામાં આવ્યું છે.

લાભકારક અને નુકશાનકારક

રમત ગમત:—

આમ તેમ દોડવાનું, નાચવાનું, કૂદવાનું,
એક બીજાની પછવાડે નહાસવાનું અને
તેવીજ બીજી રમત ગમતો બાળકને અતિ

પ્રિય હોય છે. વાતો કરવી, રમવું, હસવું, ગાવું અને ચાળા પાડવા તેને ઘણા પ્રિય લાગે છે. કોઈ કોઈવાર તે પશુ અગર પ-ક્ષીને મળતા અવાજ કાઢવામાં આનંદ માને છે. અને તેવી રીતે જ્યારે બેચાર બાળક ભેગાં થાય છે ત્યારે તેઓ નરમુંજી અને આનંદ દાયક દેખાવ કરી મુકે છે.

આવી વેળાએ માબાપોએ વચ્ચે પડી રં-માં ભંગ કરવાની જરૂર નથી. જેનાથી બાળકને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે સઘળું લાભકારકજ છે. પણ જ્યારે તેવી રમત ગમતથી બીજા કોઈને અડચણ થતી હોય ત્યારે તેને સુકશાનકારક ગણવી જોઈએ. અને તેવી વેળાએ તે બંધ રખાવવી જોઈએ અગર તો બીજી જગ્યાએ જ્યાં કોઈને અડચણ ના પડે ત્યાં જઈ રમત ગમત કરવા સૂચવવું જોઈએ. જેમ રાજ્ય કર્તા કોઈને બીજાને અડચણ કારક કંઈ કરવા-

દેતો નથી તેમ માખાપનો પણ એક સાધારણ નિયમ હોવો જોઈએ અને તે બાળકને સમજાવવું જોઈએ.

;

* સાધારણ ભય. *

સાધારણ લાયગાંથી પોતાની જાત કેમ જાળવવી તે બાળકને જેમખને તેમ જલ્દીથી શીખવો હવું. સાધારણ ભય તે કીયા તે નીચે આપેલા થોડાક દાખલાપરથી સમજાવ આવશે.

આડે રસ્તે ચઢી જઇ ભૂત પડવું; દૂધ, ટાંકા, કે તળાવમાં ડાકીયાં કરવાથી અકસ્માત તેમાં જઇ પડવું; દેવતાપર હાથ પગ કે કોઇ અવયવ આવી જવાથી ચંપાઇ દાઝવું; ઉંચેથી ભૂરકો મારતાં કે કંઈ જોવાજતાં પડીજવું; વીંછી, સર્પ કે તેવાંજ બીજાં ઝેરી પ્રાણીઓના ડંશમાં અકસ્માત આવીજવું; ઘોડાં ગાય કે બળદ પાસેથી

જતાં આવતાં લાત વાગવી કે શીગડાંને
માર આવે; તુંકશાન કારક ચીજો ખવાઇ
જવી; નહાનાં કાચાં ફળ ચાવી ખાવાં; શેર-
ડીના ગાંઠા અથવા કઠણુ ફળ જે ખાધાથી
જડખાં કે દાંતને ઇજા થઇ બેશે તેને ચા-
વવા ચતન કરવો. ઇત્યાદી. •

—
* જાને કરી લેતાં શીખવવું. *

જેટલું જાને તેટલું કામ બાળકનેજ હાથે
કરાવવું. તેમાં બીજા કોઇએ જાને ત્યાં
સુધી કંઈપણ મદદ આપવી નહિ. બાળ-
કને હાથે કરાવવા જેવાં થોડાં કાર્યો નીચે-
દર્શાવેલાં છે.

શરીર ઉપર પાંણી રેડવું; શરીર ચો-
ળવું અને દહોવું (લુછવું.) વાસણ માં-
જવાં; લૂગડાં પહેરવાં; વાળ હોળવા ચો-
ળવા અને બાંધવા; ખાતું તથા પીણું;

રમકડાંની સંભાળ રાખી જાળવવાં; ખુરશી કે પાટલો એકથી બીજી જગ્યાએ લઇજવો; કંઈ જોઈતી વસ્તુ ખરીદવી; રમકડાં એકથી બીજી જગ્યાએ લેઈ જવાં; માથે છત્રી ધરવી. ઇત્યાદિ.

કેટલીક વાર ઉપર જણાવેલાં કામ ચાકર નોકરો કરે છે અગર કરવામાં ઘણું ભાગે મદદ આપે છે એ ઠીક નહિં. જે કામ બાળકનાં માઆપ કરતાં હોય છે તે કામ કરવા બાળક અત્યાતુર રહે છે. માટે જે કામ તેનાથી બને તેમ હોય તેકામ તેને કરવા આપવું. કારણ તેમ કરવાથી ઉપ-યોગી કેળવણી આપી શકાય છે. જોઈતી ચીજ પાતે પોતાની મેળે ચાકરની મદદ વિના મેળવી શકે એવી દેવ પાડવી.

કારણ કે વળતે મોટી વયે તે ચાકર રાખવા શક્તિવાન થાય કે નહિં. બાળક જ્યાં સુધી ચાલતાં શીખ્યું ન હોય અગર

તો ચાલવાનું ઘણું હોય તોજ તેને કેડમાં લેવું. કેડમાં બેસાડવાનો ચાલ દશીઓમાં વિશેષ છે. પણ ઉપર જણાવેલાં બે કારણ શિવાય જ્યારેને ત્યારે કેડમાંજ લેઈ લેઈને ફરવું એ ખરાબ છે. તવંગર માણસોનાં બાળકોને પણ કામ કરતાં શીખવવું જોઈએ; પણ ધરવું કામ નીચું કહેવાય અગર તે એક પૈસાદારનું છોકરું કરે તે બોલું દેખાય એમ કદી ધારવું નહિં જોઈએ.

* કૂરતા; અન્યાય; અને જુલમ. *

જ્ઞાતા બાળકને સખ મારવું એ કેટલું ખરાબ છે! મારની પીડાથી જ્યારે તે રડવા માંડે ત્યારે એકદમ છાનું થઈ જવા ફરમાવવું એ કેવું બોલું છે? બાળક છાનું રહેવા જ્યારે અશક્ત હોય છે ત્યારે તે રડવા માંડે છે. બાળકનો બાપ કે મા બે-

ઠીસાઘથી તે ભૂડી જઘ વધારે ગુસ્સે થઈ વળી વધારે શિક્ષા કરે છે ! દશાઓમાં આવા દાખલા વારંવાર જણાય છે.

બાળકને પેટમાં કંઈ દરદ થતું હોય અને તે વ્યાધિથી તે રડે તો તેનાં મા બાપ કંઈ તે વ્યાધિ જોઈ શકતાં નથી તેથી પુછ્યા ગાછ્યા વિના ચૂપાચૂપ ખિચારાને પોટ યડે છે ! તેમજ વખતે બાળકનાથી એકાદ પથરો ભૂલથી તેનાજ પગ કે હાથ પર પડે અને તેથી ઇજા થતાં તે રડે તો માબાપ કોથમાંને કોથમાં તેના તરફ દાડી જઘ દયા ભાવ બતાવી મીઠી મીઠી વાતોથી ખુશી કરવાને બદલે ઉત્તરાં જડ બુદ્ધિથી માર્યાજ કરે છે. !

બાળકની સમજ શક્તિ કાચી હોય છે તેવામાં માબાપ તેને કાંઈ તેવું શીખવાની ફરજ પાડે છે કે જે કેટલીકવાર કાચી સમજ શક્તિને લીધે સમજાતું નથી, અને

જ્યારે તે બાળક સમજતું નથી એમ જણાય છે ત્યારે તેને ઉત્તરું મારીને દુઃખ દે છે. આવી રીતની કૂરતા અને જીવનમ દૂર કરવાં જોઈએ. કોઈ મોટા ગુન્હા માટે કે પછી ધાક બેસાડવા કદાચ કોઈ વાર ધમકાવતું પડે કે થોડી શિક્ષા કરવી પડે તો તે ઠીક છે. પણ હાલતાંને ચાલતાં લગીર ગુન્હો થયો કે લે લખખડ ધક્કે એમ કરતું એ ઠીક નહિં.

કેટલીક નિશાળોમાં મહેતાજીઓ પણ થયેલ ચૂંટી કે સોટી આદિથી બાળકને શીક્ષા કરી રીખાવે છે. બાપોએ તેમ નહિં કરવા તેવા મહેતાજીઓને ખાસ ચેતવણી આપવી જોઈએ. કારણ કે નમ્ર સ્વભાવ અને દિલનાં છોકરાં તેથી ગભરાઈ ના ઉમેદ થઈ જઈ ઉત્તરી બમણી ભૂલો કરે છે. હડીતો દિલવાળાં તેથી એાર વધારે હડીતોં થાય છે, એકાદવાર બધાં બા-

જોકેની હાજરીમાં શિક્ષા થવાથી તે શર-
માય પણ ફોજતું થઈ પડવાથી નડોર
થઈ જાય છે અને પછી તેવા મારને ગણ-
કારતાં નથી. અને કેળવાતાં નથી. જેવું
લાલચ કે ઠપકા અગર કોઈનો દાખલો આ-
પવાથી થઈ શકે છે તેવું શરીર શીક્ષાથી થઈ
શકતું નથી. મારે જે નિશાળોમાં શરીર
શિક્ષાનો ચાલ હોય તે નિશાળોમાંથી તે
વેળા સર કાઢી નાંખવો જોઈએ.

✽ છુંદણાં. ✽

મુખ્યત્વે આ જંગલી રિવાજથી દસી
બાળકીઓ અતિ હેરાન થાય છે. કેટલેક
સ્થળે મરદો પણ છુંદણાં છુંદાવે છે ખરા.
પણ આ ખરાબ રિવાજથી બુદ્ધિવાન મા
બાપોએ બનતા સુધી દૂરજ રહેવું જોઈએ.
જો તેમ બનવું અશક્ય લાગે તો તેને નિ-

મૃગ કરવા માટે ન્હાના ન્હાના ઉપાયો કામે લગાડવા જોઈએ. જેમકે-છુંદણાંની સંખ્યા કમી કરવી; તેનું કઢ ધરાડવું; અને છેવટે ધીમે ધીમે તે રિવાજ નાશુદ્ધ કરવો.

છુંદણાં છુંદવાની ક્રિયામાં અભણ સ્ત્રીઓ જંગલી કરાંઠી કે સોય વાપરે છે. જેથી કેટલીકવાર હિરાનગની ભોગવણી પડે છે. ખનતાં સુધી એ ક્રિયામાં કોઈ વાકેફગાર માણસને કામે લગાડવું. કાન, નાક વીંધવામાં પણ તેવા વાકેફગારની સુચના જોને અનુસરવું. જેથી બાળક ઝાઝું હિરાન, થાય નહિ. છુંદણાંની ક્રિયા વાકેફગારથી થાય તો તે ફાયદાકારક છે. હિમેશના અનુભવ વાળી સ્ત્રીઓના કરતાં શસ્ત્ર વૈદ તે ક્રિયા વધારે સારી રીતે કરી શકે ખરો.

* આભૂષણ *
.

નાનાં બાળકોને ઘરેણાં પહેરાવવાં એ એક કુસાસ છે. જેમ નજરમાં આવે તેમ બાળક ભરકે અને તેમ થતાં માબાપની નજર બહાર જતું રહે છે. બાળકને આડું અવળું ભરકતું અટકાવી શકાતું નથી. તેથી વારંવાર સોના રૂપાનાં આભૂષણનું નુકશાન વેડવું પડે છે એટલું જ નહિ પણ કેટલીકવાર કૂમળાં બાળકોના જીવની હાનિ પણ ભોગવવી પડે છે.

એકલાં આભૂષણ જાય અને તેથી જે નાણાંનું નુકશાન પડે એ તે તો ખમી શકાય કારણ કે માણસ ધારે તો તેવાં આભૂષણ બીજાવાર કરાવી પણ શકે પણ બાળકના જીવની હાનિ તો જન્મ પર્યંતનું દુઃખ થઈ રહે છે. તેમાં પણ કૃદ્ધરતી મોંઘાય તેથી જે શોક પ્રાપ્તિ થાય તેના ક-

રતાં આવી રીતે ખૂન થવાથી ક્રોધે મોંઠ
થાય એવો બેવડું દુઃખદાયક શ્રંધ પડે છે.

બાળકને ઘરેણું પહેરાવવાનો આગ્રહ
' બાપ કરતાં માતા તરફથી વિશેષ થાય છે,
જે કે બાપની તેવાં ઘરેણું કરાવવાની
સ્વીકૃતિ નથી હોતી તોપણ અમણ માતા-
ઓ ઘરમાં કંકાસ કરી જ્યારે તેને એકાદ
ઘરેણું પણ પહેરાવે છે ત્યારે જાહે છે !
આ કુચાલથી ઘણાં નિરપરાધી બાળકોની
ઘાત થતી માતાઓના જાણવામાં હોય છે
છતાં તેઓ પોતાનો દૂરાગ્રહ તજતી નથી.
વૃદ્ધ ઘરેણું પહેરવાથી કોઈ કોઈ વાર
બાળકના હાથ પગે ઘસારા પડે છે છતાં
ચીથરાં બાંધીને પણ તે પહેરાવવા ચૂકતાં
નથી. વળી તેથી કાંડાં તથા પહોંણી ઉપર
કાળા મેસના થર બાજે છે જેથી અતિ
કદરૂપું લાગે છે. છતાં ઘરેણું કાઢવામાં
આવતાં નથી કે મેસ પણ કાઢી નાંખી

અવયવો સ્વચ્છ કરવામાં આવતા નથી.

આવી મંદુર્યાઇને માટે પિતાએ સાવચેતી રાખવી જોઇએ. અને બનતા સુધી આ ધોક્કારવા યોગ્ય રિવાજને અનુસરવુંજ નહિ એ બેહેતર છે. તેમ નાજ બની શકે તો પછી માંગલિક પ્રસંગે બાળકોને આ ભૂપણ પહેરાવવાં પણ યાદ રાખવું કે જે દસ દિવસ તેના અંગ પર ધરેણાં રહે તે દસ દિવસ તેની પાછળ ભૂતની પેડે ભમવું જોઇએ અને માંગલિક પ્રસંગ થઇ રહે કે તરતજ ઉતારી લઇ ડેકાણે મૂકવાં જોઇએ. બાળક કેટલીક વાર ધરેણાં નહિ ઉતારવા દેવાની હડ લેજે પણ જો તેને સમજાવી ધરેણાં માટે થએલા ધાતના દાખલાઓ આપવામાં આવશે તો તેનું મન કૂમળું હોવાથી તેની અસર થશે અને આગળ ઉપર ધરેણાં પહેરવાની હડ પણ તે લેશે નહિ.

ઉપર જણાવેલા ઉપાય વિના એક બી-
જો ઇલાજ એ છે કે તેવાં કિમ્મતી ધરે-
ણાંને બદલે સોના રૂપાનો ઢાળ ચઢાવેલાં
ધરેણાં પહેરાવવાં. અને બહાર જણાવણું
જોઈએ કે તે ધરેણાં ઢાળવાળાં હોવાંથી
ઘણી જાળ કિમ્મતનાં છે અગરતો બીજા-
કૂલ કિમ્મતનાં નથી, કાવે તેવા આવા બેલ
રચવામાં આવે પણ તે સલામતી ભર્યા
તો નથીજ. કારણ કે કવચિત્ અંજાણ્યો
માંણસ તો તેવાં ધરેણાંને સાચાં સમજી
ભૂલ કરે અને નિરપરાધો બાળકનો જીવ-
જવા પામે માટે સરસ રસ્તો એજ છે કે
ધરેણાં પહેરાવવાંજ નહિ.

✽ સુવર્ણતા અને આરોગ્યતા. ✽

સ્વચ્છ રહી તંદુરસ્તી કેમ જાળવવી એ-
બાબત બાળકનાં માઆપના દાખલા થકી
ઘણી સારી રીતે શીખવી શકાય છે જે ધ-

રમાં બાળકનાં માખાપ વસતાં હોય તે જો
સ્વચ્છ અને તાંદુરસ્તી જાળવીશકે તેવું
હશે તો બાળકને તેનાથી ઉલટું ધર ગમશે
નહિં બાળકને વખતો વખત સમજાવવું કે
મલીનતા અને તેથી પેદા થતી દુર્ગંધ એ
એ મંદવાડને મોંતનાં ધર છે. કોઈ જગ્યાએ
તેવો દાખલો બન્યો હોયતો તે પણ તેને
બતાવી સમજાવવો.

બાળકને સમજાવવું કે સ્વચ્છ હવાને
સ્વચ્છ પાણી તાંદુરસ્તીને માટે અત્યોપ-
યોગી છે. સ્વચ્છ અસ્વચ્છ પાણી અને સ્વ-
ચ્છ અસ્વચ્છ હવા કેમ ઓળખવી તે પણ
તેને બતાવવું, અસ્વચ્છ હવા અને મલીન
પાણીથી ઘણાં દરદા પેદા થાય છે અને
કેટલાંક વાર માંજીસને તે અણી ઉપર પણ
લાવી મુકે છે, આદી વચનોથી બાળકને સુધ-
ડતા અને આરોગ્યતાની જરૂરનું પૂરતું જ્ઞાન
આપવું. અને બચપણમાંથીજ તેવા દાખ-

લા દેતાં રહેવા કે જે યુવાવસ્થામાં તેને
કામના થઇપડે.

✽ ન્હાવણ. ✽

ન્હાવાથી સ્વચ્છતા સચવાય છે. પણ
નહિં કે એક લોટો માથાપર ને એક
પગપર રેડી ઉઠી ઉભા થવું. પરંતુ શરીર
ધસીને સાફ કરવું તેનું નામ ન્હાવું. બા-
ળકને દિવસમાં એકવાર નહવરાવવું જો-
ઇએ સાંવારણુ નિયમ મુંજબ ટાઢાપાણી-
થી નહવરાવવું તે કાયદાકારક અને પુષ્ટિકા-
ર છે પરંતુ શરીર કંઇ માંદગીથી નબ-
ળું હોય ત્યારે અગર શિયાળા ચોમાસામાં
જુજગરમ પાણીથી નહવરાવવું. ઉન્હા-
ળામાં તો ટાઢું પાણી વાપરવું.

દેશી માઆપ કોઇ કોઇ વાર ધણું ગરમ
પાણી કરેછે જેથી બાળકને ઇજા થાય છે.

પણ શરીરની ગરમી કરતાં પાંજી વધારે ગરમ કદી કરવું ના જોઈએ. નહાતી વેળા પ્રથમ પાંજી માથા ઉપર રેડવું જોઈએ. પણ એકદમ આળા શરીરપર રેડવું નહિં. બાળકને બહોળા પાંજીમાં નહવડાવવું. પણ જ્યાં ઘણા પવન હોય એવા ઝરામાં, તડકામાં કે ખુદસી હવામાં નહાવું એ નુ-કશાન કારક છે. સાંજે નહાવું તેના કરતાં સહવારમાંજ નહાવું એ લાભકારક છે. નહાવાનું કામ એક ચોરડીમાં કે ચારેપા-સથી બંધ કરી લીધેલ જગ્યામાં કરવું. અને શરીરના સર્વ અવયવ ચોળવા અને સારી રીતે લહોવા જોઈએ.

નહાતી વેળા સારો સાબુ વાપરવાની જરૂર છે. નહવરાવ્યા પછી શરીરને અં-ગુછાથી (દુવાલથી) લૂછીનાંખી કેડું કરવું. અને તુરત કપડાં પહેરાવવાં. જો તે-મ કરવામાં આવતું નથી તો પછી શરદી

કે સળેખમ થતાંવાર લાગતી નથી.

શરીર લુછવાનો દુવાસ મેલ અને દુર્ગંધ રહિત રાખવો. પાંજી કૂવાનું લઘુ સ્વચ્છ-કરી નહાવાના ઉપયોગમાં લેવું. ટાંકાનાં કે તળાવનાં અસ્વચ્છ પાંજીએ નહાવાથી ધણીવ્યાધિઓ ઉત્પન્ન કરે છે.

* ખોરાક *

વૃદ્ધ આદમી કરતાં બાળકને વધારે પૌષ્ટિક ખોરાક આપવાની જરૂર છે. તેથી ખોરાકમાં હમેશાં પૌષ્ટિક દાણા જેવા કે ઘઉં જવ વીંગેરે વાપરવા જોઈએ. તેમાં દાળ, ધી, દૂધ અને દહિં ચેત્ય પ્રમાણમાં લેવાનું જોઈએ. માંસાહારિઓએ બાળક ત્રણેક વર્ષનું થયા બાદ માંસ વાપરવું ધ-ટેછ. નિયમીતપણે દિવસમાં ત્રણવાર ભો-જન લેવાનું જોઈએ. વધારે પ્રિય થઇ પ-ડવા સારૂ જીદી જીદી જાતનાં જમણુ કરતાં

રહેયું. વિશેષાભાવ થાય ત્યારે જુદી જુદી જાતની મેળવણી કરી ખોરાક બનાવવો જોઈએ. દેશી માતાઓ બાળકને માટે જે ખાદ્ય ખારા આદિ જુદા જુદા સ્વાદના રોટલા બનાવેછે એ ઘણો ઉત્તમ દેવ છે. માટે તે દેવ જાળવી રાખવી. કારણ કે બાળકને સ્વાદિષ્ટ ખોરાક ઘણો પ્રિય હોયછે.

સાકર જેવા પદાર્થ બાળકને છુટથી આપવા તોપણ એટલી બધી છુટથી નહિ કે જેથી અપચો થવા પામે; તેમજ વારં-વાર પણ નહિંજ. મેવો પણ તેજ પ્રમાણે આપવો જોઈએ.

જ્યારે બાળક ભૂખ્યું થવાથી ખાવાનું માગે ત્યારે તેને આપવું અને તેની ભૂખ પુરી થવા સુધી ખાવા દેવું. પણ દેશી માઆપોની પેડે ભૂખ ન હોયતો પણ ઠાંસી ઠાંસીને હૃદયાર ખવરાવવું ના જોઈએ. તેમ કરવાથી મંદવાડ આવે છે. જેટલું તે-

નાથી જવાય તેટલુંજ ખાવા દેવું, ભુખ
 ન હોવાથી ખાવાની ના પાડે ત્યારે પણ
 • આમ્રહ કરવો નહિં. કેટલીક વાર ખાગકને
 નહીં ખાવા માટે મારવામાં આવે છે તેમ
 • કદી ન કરવું. તેને ધીમેધીમે રમુંજ કરતાં
 જરાબર ચાવીને ખાવાની દેવ પાડવી.

ખાંજકના ખોરાકમાં દૂધ ઉત્તમ છે માટે
 જેમ અને તેમ તે ઝાઝા પ્રમાણમાં વાપ-
 રવું. વેચાતાં દુધમાં કેટલીકવાર ભેગ જ-
 ભાય છે માટે ઘેર ગાય રાખીને અગર
 ઉપર રહીને દાહવરાવી તે દૂધ ઉપયોગમાં
 લેવું. ખાગકને અનાજના ખોરાકની દેવ
 પાંચ વરસ પછી જરાબર પાડવી કેટલાંક
 માઆપ ખાગકને ચાહુ આપે છે. પણ તે
 પાંચેક વરસનું ખાગક થાય ત્યાં સુધી ના
 આપવી જોઈએ. પાંચ વર્ષ પછી પણ જો
 તે આપવામાં આવે તો તેમાં દૂધનો ભાગ
 નિશ્ચય હોવો જોઈએ.

* દાંત. *

ખોરાક ખાવામાં દાંત અતિ ઉપયોગી છે. ધરડાંઓ કે જેના દાંત પડી ગએલા હોય છે તેવાઓને ચાવવાની કેટલી બધી હુરકત પડે છે !! જેથી તેઓ ઘણા કંટાળી જાય છંદગીના અંતને વધારે પરાંદ કરે છે. આમ હોવાથી દાંતને હુમેશાં સાફ સુકું રાખવાની અવશ્ય જરૂર છે. નહિતર તે ગંધાદ્ધ ઉઠી એવી ખરાબ બદળો આવે છે કે જેથી પાસે બેસી વાત કરવાની ઇચ્છા પણ કોઈ કરતું નથી.

દાંત સાફ કરવા માટે જેમ માટી, રેતી કે ઇંદોની ભુકી અથવા તેવા કઠણ પદાર્થો વાપરવામાં આવે છે તેમ થવું ન જોઈએ. દાંત સાફ રાખવાને કૃશકાની રાખ સારી છે; વળી તે સેહેલાઈથી મળી શકે છે. કપૂરવાળો ચાકનો ભૂકો પણ દાંત સાફ રાખી શકે છે. સાફ કરતી વેળા દાંતજીનો દૂ-

ચો કે કૂમળા વાળનાં બ્રશ વપરાયાં જોઈએ.

કેટલાક લોક દાંતે ધસવાની ભુકીમાં મી-
ઠું મળવે છે પણ તેને કેટલાક દાકતર વ-
ખોડ છે તોપણ રાત્રે સુતી વેળા મીઠાના
પાંણીના કોગળા કરવામાં આવે તો તે ફા-
યદા કારક છે. દાંતની જેમ બને તેમ ધ-
ણીજ સંભાળ રાખવી. નહિં તો તે શળીને
પડી જાય છે.

નીચે જણાવેલું દાંત મંજન બનાવી
વાપરવામાં આવે તો દાંત સારા રહી શકે છે.

હીરાબોળ...તોલો-૧ એક.)

ચાક.....તોલો-૪ ચાર.)

કપૂર.....તોલો-૦૧૧અંધા.)

કોયલાનીભૂકીતોલો-૪ ચાર)

કાથો.....તોલો-૧ એક.)

રૂમીમસ્તકી. તોલો-૧ એક.)

-----)

કૂલવરતુ. ૬૭ તોલા ૧૧૩)

જો દાંત ઉ-
પર ખેરવળી
હોયતો સર-
કા સાથે પા-
ણી મેળવી
લગાડવું.

* કપડાં. *

હાલમાં કપડાં ના ઉપયોગ કરતાં તેની સૌંદર્યતા અને શોભા ઉપર વિશેષ લક્ષ આપાતું જણાય છે. તેમ થવું જોઈએ નહિં. કપડાંના ઉપયોગ ને પ્રથમ તપાસવો જોઈએ.

(કપડાનું વણતર અને કુમાશી.)

બાળક અણુસમજી હોવાથી કપડાંની કંઈ દરકાર રાખતું નથી. તેને ફાવે તેમ ચાલે છે અને રમે છે. જેથી કપડાં ભરાય ઘસાય ને વહેંચાં ફાટી જાય છે. માટે બાળકને સારૂ જે કપડાં ખરીદવામાં આવે તે મજબૂત અને ટકાઉ હોવાં જોઈએ.

[કપડાનો રંગ.]

બાળક ફળીયામાં ને ચકલામાં ધૂળમાં આથડે છે ને રમે છે, જેથી સફેદ રંગનાં કપડાં

જલદીથી મેઝાં થઇ જાય છે. તેથી તેને વા-
રંવાર ઘોવાની જરૂર પડે છે. માટે જેમ
બને તેમ સફેદ કપડાં ઓછાં બસંદ કરવાં.
બનતા સુધી કાળા રંગનાં વાપરવાં ઠીક
પડશે. કાળાં કપડાં મોંઘાં પડતાં હોયતો
સફેદ કપડાંને કાળાં રંગવાથી કાંમ સરશે.

કપડાંની શીવાઇ.

બાળકનાં કપડાં એવી રીતે શીવડાવવાં
જોઇએ કે જેથી સહ્યતા સાચવી શકાય.
કપડું પહેરવા છતાં બાળક નગ્ન અગર
અધું નગ્ન માલુમ પડે એ સહ્યતાથી ઉ-
ત્તરું છે.

* ટાઢ તડકો. *

બાળકનાં કપડાં એવાં હોવાં જોઇએ કે
જેથી તેનું ટાઢ તડકામાં સારી રીતે રક્ષણ

થમ શકે. ઠંડી અને ગરમીની રૂતુ માટે જુદી જુદી જાતનાં કપડાં રાખવાં જોઈએ. ઠંડીની રૂતુમાં એવાં કપડાં જોઈએ કે જેથી ટાઢની ધુન્નરી અટકાવી શકાય, પણ એવાં નહિ કે જેથી ગરમી જાહે થાય; તેવીજ રીતે ઉન્હાળામાં એવાં કપડાં જોઈએ કે જેથી ઝાઝો પરસેવો થાય નહિ તેમ વિશેષ ઠંડી પણ પ્રાપ્ત થાય નહિ.

મનુષ્યની ઘણી અમુલ્ય ઇદ્રીઓ ધડની અંદર રહેલી છે. માટે તેનું તો ટાઢથી ખાસ રક્ષણ થવાની અતિ જરૂર છે. માટે તેવા સમયમાં કાન ઢંકાય તેવી ટાપી પહેરાવી રાખવી. બાળકને સુતી વેળા પણ એક પેહેરણ પહેરાવી રાખવું જોઈએ. તંદાન જુદા સુવાડાં ના જોઈએ.

* સ્વચ્છતા. *

કપડાં શરીર ઉપર પહેરેલાં રહેવાથી

મેણાં થઈ જાય છે. કેટલાક આળસુઓ તો તે ગંધાધ ઉઠે ત્યાં સુધી તેને ઘોઘને સ્વ-
ચ્છ કરતા નથી. તેમ થયું ન. જોઈએ કા-
રણ તેવી દુર્ગત અને કપડાંનો મંત્રીનતાથી
રોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. કપડું લગીર મેલું
જણાયું કે તેને ઘોવા કાઢવું જ જોઈએ.

✽ સુખ કારક કપડાં. ✽

ઘણીવાર દેશી બાળકોની કમ્મર પર એ-
કાદ ચિન્હ પડી રહેલું જોવામાં આવે છે.
તેનું કારણ એવું છે કે ઘોતીયું, ધાધરી, કે
ચોરણી ઘણી સજ્જડ પહેરાવવામાં આવે છે.
કપડું કે ચોળી પણ કેટલીકવાર સજ્જડ
પહેરાવવામાં આવે છે. તેમ થવાથી છાતીની
હાલચાલને અડચણ થાય છે; કેટલીકવાર
છાતી સાંકડી થઈ જાય છે; કેટલીકવાર તે-
માંથી તંદુરસ્તીમાં બિગાડ થાય છે કે છેવટ
પછી મંદવાડ આવીને પણ થઈ રહેલું

પડેછે. આવાં હાનિકારક કપડાં ન પહેર-
વામાં આવે તો શું ખોટું !

કપડાં એવાં શીવડાવવાં કે જે ખુલ્લતાં
રહે. કારણ કે તેમ થવાથી શરીરના અ-
વયવ સ્વતંત્ર પણે હાલીચાલી શકેછે. ક-
પડાંનો કેમ પણ ભાગ એવો કઠણ થવો
જોઈએ નહિ કે જેથી લોહીના ફરવાને
અથવા છાતીની હાલચાલને કે જઠરને કંઈ
પણ હરકત પડે. તેમ નહિ તો તેને કપડાં
એટલાં બધાં સજ્જડ ન પહેરાવવાં જોઈએ
કે જેથી કાયમનો ડાઘ પડી રહે.

✽ ઓછા-ચાદર ✽

ઉપર લખેલી સુચનાઓ ઓછાડને પણે
લાગુ પાડવી. ખિચાના ઉપર પાથરેલ
ઓછાડની દિવસે ગડી નહિ કરતાં હવા-
વામાં ખુલ્લો રહેવા દેવો જેથી ખરાબ
વાસ દુર થઈ જાય.

બાળકને ઉંઘતીવેળા દેશી માખાપ
માં ઉપર લુંગડું ચોરાઢે છે. આ એક મો-
ટી ભુલ છે. કારણ કે તેમ શ્વેચાથી પાછો
કાઢેલો શ્વાસ બહાર નીકળી જવા પામતો
નથી; અને એક વાર ઉપયોગમાં લઇ પા-
છો કાઢેલો શ્વાસ ફરીથી ઉપયોગમાં લેવો
એ તંદુરસ્તીમાં ખલેલ પહોંચાડે છે. તેમ
ચોરાઢેલો ચોછાડ જાડો હોય છે તો વખતે
બાળક ગુંગળાઇ જાય છે. માટે તેમ નહિ
કરતાં મોં શીવાય સઘળે ચોછાડ ચોરા-
ઢવો તે ઠીક છે.

* રૂમાલ. *

બાળકને એક રૂમાલ આપી મુકવો જે-
નાવતી તે પોતાનું મોં નાક આદિ અવ-
યવો વારંવાર લુછી શકે. રૂમાલ નહિ
આપવાથી બાળક લીંટ જેવી ખરાબ વસ્તુ
પહેરેલાં કપડાંવતી હોઠાઇ નાંખે છે જેથી

મહીનતા થાયછે. મારે રૂમાલ આપી મુ-
કવો અને જો બાળક અણુસમજણું હોય
તો તેને ગળે બાંધી મુંકી તેના વતી નાક
માં દહોવાની દેવ પાડવી.

લગ્નોત્સવ, મીઠાબાની, ઉજાંણી કે ન્યાત
જમણું જેવાં શુભકાર્યો વેળાએ બાળકને
ધોએલા રૂમાલ આપવા જોઈએ. કારણ કે
તેના સમયોવેળા મહીનતા વિશેષ વ્યાપેછે.

* કેશ *

બાળકોના કેશનો ગુરૂછો બનાવી તાં-
ણીને સજ્જડ બાંધી લેવામાં આવેછે તેમ
થવું જોઈએ નહિ. કેશ હોળવા મારે ઝી-
ણા ઝીણા દાંતીયા કે કાંશકા વાપરવાની
જરૂર નથી. તેમજ દરરોજ સુગંધી તેલ
ધુપેલ વાપરવાની પણ જરૂરીયાત નથી.
કેશને પાંણીથી પસાળી અશવતી હોળવામાં
આપે તો બસ છે. જ્યારે કેશમાં જી કે ખોડા

થયો હોય ત્યારેજ ઝીણું દાંતીયો વાપરવો.

છાકરીઓના ચોટલા માટે જાડા દાંતી-
ઓ વપરાવાની જરૂર છે. તેમજ તે દર-
રોજ હોળાતા ચોળાતા નથી માટે તેમાં
સુગંધી તેલ વાપરવું જોઈએ.

• * કસરત. *

કસરત કરવામાં નીચે આપેલ થોડી
સુચનાઓને અવશ્ય અનુસરવું જોઈએ.
કસરત કરવામાં વધારે સ્વેદ્છાચારી વધારે
સારી છે. કસરત કરાવવાથી બાળકની તં-
દુરસ્તી સચવાય છે. ફક્ત કસરતજ કરા-
વ્યાં કરવી તે કંઈ એટલી બધી સારી નથી.

- પણ તેની સાથે રમત ગમત મોજમજ
ને રમુજ થવી જોઈએ. તેમ કરવા સાફ
રમત રમવી વધારે સારી છે. કારણ કે તે-
થી કસરત પણ થઈ શકે છે અને સાથે આ-
નંદ પણ મળે છે. આપણુ દેશીઓમાં પ-

જુ એવી ઘણી રમતો છે કે જે ખુદસી
હવામાં રમવાથી બાળક તેમજ બાળકી
બન્નેને કસરત મળે.

થોડી રમતોનાં નાંમ નીચે આપેલાં છે.

દહિનો ઘાડો; આચકો માચકો; એન-
ગન; ડાશીદડો; મારદડો; ખોડીયો પાંડો;
સળીસંચા યાને ખોખું; પોતીયાં મુંકામ-
ણી; કીકેટ; મોઝદંડા; પટાળેલવા; દંડખી-
લવા; મુગદળ ફેરવવા ઇત્યાદી.

અસલી દેશી રમતોને જંગલી ગણી કા-
ઠી રમવામાં આવતી નથી તેમ કદી થવું
ના જોઈએ. કારણ તે રમવાથી રમુંજ પ્રા-
પ્ત થવા સાથે કસરત થઈ શકેછે તેથી
તે સારી રીતે ફાયદો કરેછે.

કસરત ખુદસી હવામાં કરવી જોઈએ.
પણ નહિકે ઘરની અંદરકે ચારે બાજુથી
બંધ કરેલા ભાગમાં, ગામ બહારનાં મે-

ગાનમાં કે દરિયા અગર નદિના કિનારા
જેવી સ્વચ્છ હવાવાળી જગ્યામાં કસરત
કરવી તે ઘણું ઉત્તમ છે.

શક્તિ ઉપરાંત અથવા થાંકી ગયા પ-
છી બીલકુલ કસરત કરવી નહિ; કસરત
કીધા પછી તરતજ ખાવાનું આપવું નહિ;
તેમ તેપછી નહાવા દેવું પણ નહિ;

ચાલાકી વધારવા કસરત ઘણી ઉપયોગી
થઈ પડે છે. તેમ તે આરોગ્યતા અને છં-
દગીને માટે પ્રભુ તરફથી બક્ષાએલો ખો-
રાક છે. પ્રભુ તરફથી સૃજાયેલી ચાલાકી-
એ દાખી દેઈ અટકાવી રાખવી એ એક
મુર્ખાઈ છે. માટે તેને તો છૂટથી વપરાવા
દેવી જોઈએ. એવી ચાલાકી પ્રભુએ દરેક
મનુષ્યમાં મુકેલી છે. માટે તર તેમજ ના-
રી બન્નેને કસરતની સરખી જરૂર છે. આ-
પણામાં નારીઓને કસરત આપવાનો રિ-
વાજ જણાતો નથી. જે છોકરીને બચપ-

ભુમાંથી કસરત મળે છે તે મજબુત બાં-
 ધાની અને તાંદુરસ્ત હોય છે. એટલુંજ
 નહિ પણ પ્રસવ સમયે તેને ઘણું સહેલ
 થઈ પડે છે. પણ જેણે કસરત કરેલી હોતી
 નથી અથવા થોડીજ કરી હોય છે તે ન-
 બળી અને નાબુક બાંધાની રહે છે. તે-
 મજ પ્રસવ વેળાએ તેને ઘણી મુશ્કેલીઓ
 તથા ભય આવી પડે છે. માટે છોકરીઓને
 બચપણમાં કસરત કરાવવાની જરૂર છે.
 મહોટપણે કસરતની કંઈ તેટલી જરૂર રહેતી
 નથી. કારણ કે તે અવસ્થાએ ધરતું સર્વ
 કામ માથે પડવાથી તે કરવાથી જોઈતી કસ-
 રત મળી રહે છે. તોપણ કેટલીક ન્યાતો-
 માં ધર કામ પણ વેચાતું કરાવવામાં આ-
 વે છે જેથી તેમને શેઠાંણીઓ બની બેસી
 રહેવાની દેવ પડી જાય છે. તેમ થવા દેવું
 જોઈતું નથી. સદ્ગુણસ્થનાં કે અમલદાર વ-
 ર્ગનાં બૈરાંથી બહાર જઈ ન શકાય તો તે-

ઓઐ ધરમાંનું કામ પણ બજારી કસરત
મેળવવા ચુકવું નહિ.

* નિંદ્રા. *

બાળકને ત્રણ ચાર વર્ષનું થતાં સુધી દિ-
વસે બે ત્રણ કલાક ઉંઘાડવું જોઈએ. અને
રાત્રે નવ દસ કલાક ઉંઘાડવું. પાંચ વર્ષનું
થયા બાદ રાત્રેજ આડેક કલાક ઉંઘાડવું
જોઈએ. તેને સુવાની પથારી ઘણી નરમ
તેમજ ઘણી કઠણ હોવી ન જોઈએ. ઓશીકું
પણ ઝાઝું ઉંચું રાખવું નહિં. બાળકનું
મેંડું સુતી વેળા અજવાળા ભણી રાખવું
નહિં જોઈએ. બનતા સુધી તે સુવાના ઓ-
રડામાં અંધારું હોવું જોઈએ. તેને સુવાડ-
તા પહેલાં રડાવવું કે નાખુશ કરવું નહિં
પણ રમાડી હસાડી આનંદમાં ઉંઘાડવું
જોઈએ, તેમ કરવાથી તેને મીઠી ઉંઘ આ-

વે છે. બાળકને ઉંઘમાંથી ઉઠાડી ખવરાવ-
 લું નહિં. કૂદરતી હાજત સારૂ જ્યારે તે
 જાગે ત્યારે બહાર અગર બાળે લેઈ જવાની
 ટેવ પાડવી. તેમજ સહવારમાં વહેલું ઉ-
 ઠાડી તુરંત કૂદરતી હાજત માટે લઈ જવું.
 તેમ કરવાથી બિછાતું બગાડશે નહિં અને
 વહેલું ઉઠવાની ટેવ પડશે. જે ટેવ ધંણી
 ફાયદા કારક છે. માઆપ, આપા, કે આ-
 કરની છેક સોડમાં બાળકને ઉંઘાડવું ના
 જોઈએ. તેમ કરવાથી કોઈકવાર ભયંકર
 અકસ્માત બને છે.

✽ નજર ચાસાકીની અને હાથની
 આંગળીઓની કસરત. ✽

હુન્નર કળાનાં કારખાનાંનો આધાર
 નજરની ચાસાકી અને હાથની ચપળતા
 ઉપર છે. માટે જે કરવાથી હાથ ચાસાકી

વંચી શક્તી હોય તેમજ જેથી કસરત મળતી હોય તે કરવાની બાળકને છુટ આપવી. દાખલા તરીકે—જેમકે—

લખોદે રમવું; કસમ કે શીશાપેન ઘડવો; કાદવ કે મોણથી જૂદી જૂદી વસ્તુની આકૃતિ બનાવવી; સોયવતી શીવવું; કાતરથી જૂદી જૂદી આકૃતિઓ કાતરવી; ચિતરવું; આંકવું; ઝડપથી લખવું; ઝડપથી વાંચવું; ફળ કાપવું; શાક મોળવું; ભાજપાસો કાપવો; છોડવાના ગરની (રાડાંના બોયાનો) આકૃતિઓ બનાવવી; પુષ્પના હાર, ગોટા કે કલગીઓ બનાવવી; ફૂલવાડી ભરવી. ઇત્યાદી.

ઉપર જણાવેલા દાખલાઓથી આંગળીઓના મરડાટમાં તેમજ નજર આસાડીમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

* તન અને મન. *

તન મનનો સંબંધ ઘણાજ પાસે પા-
સેછે. તે બન્ને સરળી રીતે ઉપયોગી થઈ-
પડે છે. માટે તેમના તરફ બરાબર લક્ષ
અપાવું જોઈએ. તેમને સરળી રીતે ખીલ-
વવાં જોઈએ. કારણ કે જો તે બન્નેમાંથી
એકલા તનનેજ કેળવવામાં આવે તો મનને
વેઠવું પડે અને મનને વધારે કેળવવામાં
આવે તો પછી તનને વેઠવું પડે છે. મનની
બાબત દેશી લોકોને વિશેષ લાગુ પાડી
શકાય છે. આનો મુખ્ય સાર એટલોજ છે
કે દરેક મનુષ્યનાં તન મન સારાં હોવાં
જોઈએ. તોપણ આગલા તરફ વધારે લક્ષ
અપાવું જોઈએ.

ઘણા અક્ષલ સાથે જોડાયેલું નખળું શ-
રીર જે સુખ આપે તેના કરતાં સાધારણ
અક્ષલ સાથે જોડાયેલું મજબૂત શરીર વ-
ધારે સુખ આપે છે.

કીર્તીનાં લોભી માળાપ બાળકનું મન ખીલવવા માટે બચપણમાંથીજ ફરજ પાડી જાહે શ્રમ આપે છે. એ એક મુખીય છે. કારણ કે હું ઉપરાંત શ્રમ વેઠતાં શરીર નબળું પડી જાય છે.

તનુ તેમજ મનને ખીલવણીનો અંશ અંશ સરળી રીતે અપાએલો છે. તે કૂદ-દરતી અંશને સહાયતા આપવાનો મા-આપનો ધરાદો હોવો જોઈએ. પણ નહિં કે તેના ઉપર વૃથાશ્રમ બોજ લાદવો !

બાળક પોતાની શક્તિ ઉપરાંત અભ્યાસ તરફ ખેંચાઈ જાય તો તેમાં તેને ઉત્તેજન નહિં આપતાં ઉલટું અટકાવવું ઘટે છે. ધારો કે બાળક પંદરેક વર્ષની વયે મૅટ્રિક્યુલેશન જેવી પરિક્ષા પસાર કરી શકે તેમ છે; છતાં તે કદાચ એકાદ બે ધોરણનો સાથે લાગે અભ્યાસ કરી તે ઉમર કરતાં વઢેલી પસાર કરવાની ઇચ્છા બતાવે અરૂં; પણ તેમ

વર્તતાં તેને કેટલો બધો શ્રમ વેઠવો પડશે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. ફક્ત એકજ ધોરણનો અભ્યાસ બાર મહિને કરતાં પણ વિદ્યાર્થીઓને કેટલી મુશીબતો વેઠવી પડે છે ! તો પછી બે ધોરણ સાથે થવાથી શરીર નબળું પડ્યા વિના કેમ રહે ! આવી બાબતમાં કેટલીક વાર દેશી માં બાપ ઉશ્કેરે છે. પણ પોતાના બાળકના તનમન ઉપર તેથી શી અસર થશે તેની બીજકુલ બે દરકાર રહે છે. એ કેટલું બધું તિરસ્કાર પાત્ર છે !

માબાપોએ એવો સાધારણ નિયમ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ કે બાળકના મગજ ને હૃદ ઉપરાંત શ્રમ આપવો નહિં કારણકે તેના શ્રમથી શરીર નકામું થઈ પડવાથી આગળ ઉપર હેરાન થવું પડે છે.

* સ્નાયુ અને બુદ્ધિ આપદ્યતા. *

સ્નાયુ અને બુદ્ધિ આપદ્યતાએ બેમાં-
થી કેના તરફ વિશેષ લક્ષ આપવું જો-
ઈએ? ઉપલા સ્વાસનો ઉત્તર કુંજ એટલોજ
છે કે યુવાવસ્થામાં પોપણ પ્રાપ્તિ માટે જે
ઉપયોગી થઈ પડે તેના તરફ.

દાખલા તરીકે આપણે જાણીએ છીએ કે
લહારને સ્નાયુની વિશેષ જરૂર છે પણ
સાનીને તો બુદ્ધિ આપદ્યતા જોઈએ છીએ
તેમજ એકાદ કારકૂનના કરતાં એકાદ ખે-
ડૂતને સ્નાયુ વધારે ઉપયોગી થઈ પડે છે.
વૈતરા કરતાં પંડિતને સ્નાયુનો કંઈ તેટલો
જરૂર નથી. વિદ્યાર્થી કરતાં શિપાઈને
સ્નાયુનો વધારે ખપ રહે છે. તે પ્રમાણે
બાળકને જે ધંધા તરફ દોરવડું હોય તે-
માં જે ઉપયોગી થઈ પડતું હોય તેના
તરફ વિશેષ લક્ષ આપતા રહેવું.

ધણું કરીને બધા દેશોમાં અને તેમાં

મુખ્યત્વે હિંદુસ્થાનમાં બુદ્ધિ આપદ્યતા કરતાં સ્નાયુ એટલે કે હાથપગની મહેનત વિશેષ જરૂરી છે. બુદ્ધિ આપદ્યતા કરતાં સ્નાયુની મહેનત પોપણના સાધન તરીકે વધારે ખાત્રીદાર છે.

✽ ઔપધ ✽

બાળક લગાર માંડુ થાય કે તરતજ તેને ઔપધ આપવા દેશી માખાપો ધણી શોખ ધરાવે છે. પણ તેમ વારંવાર થવું જોઈએ નહીં. જેમ પશુ પક્ષીનાં બચ્ચાં ઔપધ વિના રખડી રવડી ઠેકાણે અભ્યે છે તેમ બાળકને પણ ઔપધ આપવાની ઝાઝી જરૂર ન સમજવી. જ્યારે ખરી જરૂર જણાય ત્યારેજ તેને ઓસડ આપવું ઘટે છે, જ્યારે બાળક ઔપધ પીવાની ના પાડે છે ત્યારે દેશી માખાપો ધણી જંગલી

રીતથી તેને પાઠ રચવાયું કરે છે. બાળક-
 ને દવા સમજાવીને પાંચી. તેમ ન માને
 તો પછી કંઈ લાલચ કે બીક દેખાડવી.
 જો તેમ પણ નાજ માને તો પછી છેવટ
 ઉપાય તરીકે સુવરાવી, હાથ પકડી, નાક
 ડબ્બાવીને ચમચાથી ઓસડ મોંમાં રેડવું.
 જેથી ગટ ઉતરી જાય છે. એ પ્રમાણે ઓ-
 કાદવાર થયા બાદ બનતા સુધી બાળક
 બીજીવાર હડ પકડશે નહિ. તેમ વળી
 આ પુસ્તકમાં આપેલી સુચનાઓ અનુ-
 સાર વર્તી બાળક ઉપર સત્તા મેળવી હશે
 તો તે માખાપની આજ્ઞા થતામાંજ ઓ-
 સડ પી લેશે પણ કદી ના પાડશે નહિ.
 સારા અનુભવી ઢાકતરોની સલાહ પ્રમાણે
 દવા લેવાનો જોગજો. ઊંટ વૈદાં કરવાથી
 બાળકને થોડી યા ઝાઝી ઇજા થઈ તે
 વિશેષ પીડાય છે.

---

* શીતળા. *

અચપણમાંથીજ બાળકને ગૌ શીતળા કઢાવી લેવા એ ભીંગીયા સામે એક મોટું રક્ષણ છે તેમ નહિં કરવાથી બાળક માંતના પંઝામાં સપડાય છે અગર શરીરની બીજી કેટલીક બામીઓને આવી ન થઈ પડે છે.

બાળક એકાદ બે વર્ષનું થયા પછી શીળી કઢાવવામાં આવે છે ત્યારે ઘણું હિરાન થવું પડે છે કારણ કે તે તેના દાણાને બંજવાળી નાંખે છે. મારે બનતા સુધી શીળી તો પ્રથમના છ માસમાં કઢાવી લેવી જોઈએ. પણ વળતે પડોશમાં શીળીના ઉપદ્રવ જણાય તો બાળકને એકાદ માસની જુજ વયમાં પણ શીળી કઢાવી લેવી. દેશીઓમાં શીળી સંબંધી ઘણા ખોટા વહેમ ચાલે છે. જે બધા દુર કરવાની આવશ્ય જરૂર છે.

બાળક સાત આઠ વર્ષની ઉંમરનું થએ

ફરીથી શીળી કઢાવવામાં આવે તો તેથી તેની અસર વિશેષ કાયમ રહી ફાયદો કરી આપેછે. તેમજ જ્યારે ગામ કે શહેરમાં શીતળાની વ્યાધિ વધી પડે ત્યારે પણ ફરીથી શીળી કઢાવવી તે સારી છે. માટે શીળીની આખતમાં ઘણું લક્ષ આપી કામ લેવું.

સરકારે સર્વ કુટુંબને ગૌશીતળા માટે ફરજ પાડવા માંડી છે. અને તેને માટે ખાસ શીળી કાઢનારા રાખ્યા છે. જેથી હવે શીળીથી થતાં મરણનો આંકડો ઘટી આવ્યો છે. અને તેની લાયકર પીડાઓથી મુક્ત થઈ લોકો સુખી જીવંત ગાળે છે.

બાળક તરફ માતૃ પિતાની માયા.

બાળક તરફ તેના બાપે દેખરેખ સાથે દયા રાખવી જોઈએ. જેમાં બાળકને ગમત મળે તેમાં પિતાએ પણ ગમત ધા-

શી આનંદ કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે વર્તવાથી બાળકના આનંદમાં વૃદ્ધિ થાય છે. જેનાથી બાળકને ગમ્મત થતી હોય તેમાં તેના બાપે ભાગ લેવો જોઈએ.

બાળક ઘણી ખુશીથી મરુત મુજબ રમકડાં જોડે છે. અને પછી પિતા કે માતાને તે જોવા સાડ જોડાવે છે. ત્યારે તેઓ તેને નાઉમેદ કરી નાંખે છે. તેમ કરવું નહિં. પરંતુ ખુશીથી ત્યાં જવું, તે જોવું. અને “વાહ ! સાડ ! કીધું ! ” આદિ વચનોથી પોતાની ખુશી બતાવવી જેથી તેના આનંદમાં વૃદ્ધિ થાય.

બાળકને કંઈ ખાવાની વસ્તુ આપવામાં આવે તો તે બીજા કોઈને આપતાં નથી. એવી કદંગી દેવ બાળકોને પાડવામાં આવે છે. તેમ નહિં કરતાં જ્યારે તે ખાતું હોય અને બીજું બાળક આવે તો તેની પાસેથી થોડો ભાગ બીજા બાળકને અપાવવો કે

જેથી એકલપેટાં થવાની બુરી દેવ પડે નહિં. વળી કોઈ કોઈવાર બાળક પોતાને ખાવાની ચીજનો થોડો ઘણા ભાગ મા અગર આપને આપેછે જેઓ તેં લેતા નથી અગર લેછે તો પાછો બાળકનેજ તે આપે છે. આવી રીતે હર હમેશ થવાથી બાળક ખાવાનું લાલચું થઈ જાયછે. માટે બાળકને એવી ખરાબ દેવ નહિં પાડવા માટે સહેલો ઉપાય એ છે કે જે ભાગ લેવો તે છાનોમાનો મુંડી રાખી બીજી કોઈ વખતે જ્યારે તે ખાવાનું માગે ત્યારે આપવો. અથવા તો જો બીજું બાળક હાજર હોય તો તેને આપવો.

- બાળક કોઈવાર કુલઝાડ જોઈ તેનાં કુલ તોડી હાર બનાવવા પ્રયત્નો કરેછે. તો તેવી બાબતમાં તેને સહાયતા આપતાં રહેવી.

નાની નાંની હાડીઓ મળેછે તેવી એકાદ હોડી જેમાં મનુષ્યનો આકાર હોય

તેથી લાગી બાળકને આપવી અને તેના
 હજતાં તે પાણીમાં તરતી મુઠી આનંદ
 કરાવવો. તેમ નહિં તો કાગળની હોડી
 ને પાણીમાં તરતી મુઠી લાકડાની હોડીઓ
 નહિ દરિયામાં કેમ તરેછે તે સમજાવવું,
 જેથી પણ બાળકને આનંદ ઉપજશે.

આવી રીતે બાળકની દરેક ગમ્મતમાં
 તેના બાપ ભાગ લેતો રહેછે તો તેથી તેને
 વધારે આનંદ ઉપજેછે અને ગમ્મત થાયછે.

ઉપલી રીતભાતોથી બાળકો ઘણું પ્યા-
 રાં લાગેછે. અને તેથી બાળકો પણ બા-
 પની સત્તા નીચે રહેતાં શીખેછે. જે કાંઈ
 નાની મુશ્કેલીઓ બાળકને વેઠવી પડે તેને
 માટે તેના તરફ દયા લાવવી અને તે દયા
 નો અનુભવ તેને કરાવવો.

જ્યારે બાળકને કંઈ પણ સખ કરવી
 પડે ત્યારે બાપે પોતાને થતી દીલગીરી
 અને આવતી દયા તેને બતાવવી કે જેથી

તે સમજે કે મારો બાપ મને નાખુશીધી
પરંતુ ફરજને અનુસરી સજ્જ કરેછે. આ-
પણ દેશીઓમાં બાળકનો પિતા તેના ત-
રફ એવી રીતે વર્તે છે કે તેથી કરીને જ્યારે
બાપ ધરની બહાર જાય છે ત્યારે બાળક
રાજી રાજી થઈ રહેછે. જે ધણુ ખોટું છે.
પિતા જો સારી વર્તણૂકથી પોતાની ફરજ
મુજબ તેના તરફ વર્તે તો જ્યારે બાપ ધ-
રમાં હોય ત્યારે તે હિલકું વધારે ખુશી
રહે. દુકામાં એટલુંજ કે બાળકના બાપે
તેના તરફ એવી સારી વર્તણૂકથી અને શુભ
લાગણીથી વર્તવું કે જેથી તે તેને એક
“આનંદ આપનાર” તરીકે ઓળખે. પ-
રંતુ “દુઃખ આપનાર” તરીકે ઓળખે
એમ વર્તવું નહિ.

---

* માતૃપિતાની રીતભાત. *
હમેશાં બાળકના બાપે લક્ષમાં રાખવું

કે બાળકને નકલ કરવાની દેવ હોય છે. જોડે કે જેવી રીતભાતથી આજીવ્યાજીવના સંબંધીઓ વર્તે છે તે પ્રમાણે પોતાની રીતભાત રાખવાનો તેનો સ્વભાવ હોય છે.

સારી રીતભાત રાખવાની આજ્ઞા કરવી તેનાથી જે કંઈ અસર થાય તેના કરતાં માઆપની સારી વર્તણૂંક બાળકના મન પર વધારે અસર કરે છે. જો બાપકે માઆળક પ્રત્યે અતિ ક્રોધ ધરાવતાં હોય છે તો બાળક પણ તેમ કરતાં તુરત શીખે છે.

પિતા અવિવેકી હોય તો બાળક પણ તેવું થાય છે. કહ્યું છે કે ‘બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા દેટા’ માટે બાળકની તફણાવસ્થામાં જેવી રીતભાત રાખાવવાની માઆપની ઇચ્છા હોય તેવી રીતભાતથી તેઓ બાળકની હાજરીમાં અવશ્ય વર્તવું જોઈએ. આ નિયમ કુટુંબનાં સદ્યનાં માણસોએ ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણેજ આ-

લચલણુ રાખવી અને બાળકને ખરાબ
છોકરાંઓની સોખન કરવા દેવી નહિ.

બાળકના સારા-નહારા ગુણુઅવગુણુ.

કીયા ગુણુ સારા છે કે જેને માટે બા-
ળકને સાખાશી આપવી ઘટેછે અને કીયા
ગુણુ નહારા છે કે જેને માટે તેને ખીજીને
તે ગુણુ તજવવા જોઈએ ? ઉપલા બંને
સવાલનો જવાબ ખુદસોજ છે. અને તે
એકે જે ગુણુથી દુનિયાં સાખાશી આપે
અગર જે ગુણુવાળા માણસની પ્રશંસા કરે
તેવા ગુણુ હોય તે સારા; અને જે ગુણુ
તરફ દુનિયાં નિરસ્કારની નજરે જુઝે તે
સર્વ નહારા.

બાળકે માખાપના, લાઘુ બેનના, સગાં
સંબંધીના, આકર નફરના પછી પડોશીના
અને તે પછી ગામ અથવા દેશ લોકના

સારા અભિપ્રાય, સારી કાળજી, અને પ્યાર કેવી રીતે મેળવવાં જોઈએ તેનું શિક્ષણ પણ ધીમે ધીમે તેને આપવું.

સત્ય વચન અને પ્રમાણીક ચાલ એ બે ઉપયોગી સદ્ગુણ બાળકને શીખવવા માટે ખાસ ધ્યાન આપતાં રહેવું. અને તેથીજ તે સારી રીતભાતને ઝાળખતું થશે.

* ચાકર નોકર. *

નીચે જ્ઞાતિના ચાકરો ખરાબ વર્તણુંકથી વર્તી બાળકોને ખરાબ રીતભાતમાં દારવેછે. જેને માટે માખાપે અવશ્ય સંભાળ રાખવી જોઈએ. ઉંચી પદ્વીનાં માખાપનાં બાળકો પ્રત્યે તેમના ચાકરો ધણીવાર ભુલ ભરેલી રીતભાતથી વર્તે છે. અને તેમ કરી તેને વ્યસનાદિ નઠારા ગુણોમાં પ્રવેશ કરાવી નઠારી સોખતો કરાવે

છે અને માઆપની લીધેલી સંભાળ ઉપર પાણી ફેરવાવે છે. આવા દાખલા ઘણા જોવામાં આવેછે. માટે તેને સારું ખેરાક માઆપે કાળજી રાખવી.

જેમ તંનથી જીરવાય તેજ અનુકુળ ખેરાક તેમ મનથી મેળવી શકાય તેજ અનુકુળ જ્ઞાન.—

આ સાચી અને અતિ ઉપયોગી બાબતને ઓળખવી અને તે મુજબ ચાલવું. બાળકને માટે અનુકુળ ખેરાક કીચો કહેવાય અને તે કેમ બનાવવો તે દેશી માઆપ જાણેછે, પણ બાળકને જ્ઞાન કેવી રીતે આપવું તે ઓટલી બધી સારી રીતે તેઓ જાણતાં નથી.

જ્ઞાન આપવાના વિષયમાં ઉપયોગી

પ્રસ્તાવના *

જેમ જને તેમ અને જેટલું મળી શકે તેટલું જ્ઞાન મેળવવાને બાળક અતિ ઇન્તેજાર રહે છે. તેથીજ તે આસપાસની વસ્તુઓ તરફ અકકલ દોડાવેછે. વળી તેને આગળીને તે ખુશી થાયછે. તે એવી વસ્તુઓને અડકે છે, જુએછે, ખસેડેછે, ચાળેછે, સુંઘેછે, અને સાંભળેછે, આવી ક્રિયાઓ તે હરહમેશ કરતું રહેછે. અને એવી રીતે તે એક પછી બીજી અને પછી ત્રીજી વસ્તુ જાણવાને શક્તિવાન થાયછે. આવી રીતે જ્યારે એક ચીજનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ રીતે તેને મળેછે ત્યારે તેમાં ને તેમાં તેને કાંઈ રમુજ પડતી નથી. અને તેથી તેને તેજ વસ્તુનું તે વધુ વાર અવલોકન કરતું નથી. પણ પાછી બીજી કોઈ વસ્તુ જે તેને નથી

જણાયછે, તેનું અવલોકન કરવાને મન દોડાવે છે.

આ ઉપરથી જણાઇ આવશેજ કે બાળકનું જ્ઞાન વધારવાને તેના બાપે બાળકના અવલોકન સાથે નવી નવી વસ્તુઓ અનુક્રમે લાવતાં રહેવું જોઇએ. વળી જુની થઈ ગયેલી અને વારંવાર અવલોકનમાં આવી ગયેલી ચીજ જો નવાજ સંયોગમાં, નવાજ અને આશ્ચર્યકારક આકારમાં, અને નવાજ સંબંધમાં તેના આગળ રજૂ કરવામાં આવે તો તેથી તેને રમુજ પેડા થાય ખરી.

દ્વાબલા તરીકે:—એક વાંસની લાકડી 'જોવાથી કંઈ રમુજ થતી નથી. પરંતુ એવી વસ્તુ લાકડીઓ ભેગી કરી તિરપાઇના આકારમાં બાંધે અને તે તિરપાઇ બાળકને દેખાડી તેના ઉપર રમકડાંની પેટી મુકે. જેથી બાળકને ગમ્મત થશે, અને વળી

તેવી તિરપાદ બનાવવાને તે મહેનત કરશે.

રમવાનાં પત્તાં પહેલીવાર બાળક જુએ છે ત્યારે તેને રમુંજ પડે છે. પણ વારંવાર જોવામાં આવવાથી તેના તરફ અણુગમે પેદા થાય છે. પરંતુ તેજ પત્તાંને ધરના આકારમાં ગોઠવી બાળકને બતાવશે. તો તે ખુશી થઈને તે પ્રમાણે બીજીવાર પત્તાં ગોઠવવા પડે યત્ન કરશે.

ત્રાંબા, પિત્તળ કે લોહના તારનું ગુંધ-જીં કંઈ રમુંજ આપતું નથી. પણ તેજ તાર એક લાકડાના ઠકડા ઉપર બાંધી આંગળીવતી તે વગાડો, તો તેમાંથી નીકળતો અવાજ સાંભળી બાળકને નવાઇ લાગશે. અને તેનું લક્ષ તે તરફ દોરાશે.

સાધારણ કાચનો કડકો કંઈ ગમ્મત આપતો નથી. પણ તે કડકાને દીવા ઉપર ધરી કાચ ઉપર મેસ થવા દો. પછી તે મેસવાળો કાચ બાળકને આપી તેમાંથી

આરપાર જોવાનું તેને કહ્યો. જેમ કરવાથી તે અત્યંત ખુશી થશે.

જાસુદીનું કુલ જોવામાં કંઈ રૂમુંજ રહે-
લી નથી. પણ તેને ભાગીને હથેળીમાં
ચાળીનાંભો અને પછી એક કાગળ ઉપર
ચેળો અને તે કાગળ ઉપર લીંબુના રસ-
વતી લખે જોઈ લખેલા અક્ષર રાતા થઈ
જશે. આ સર્વ ક્રિયા બાળકને પાસે રાખી
કરી બતાવવી જોઈ તેને ઘણી નવાઈ ઉ-
ત્પન્ન થશે.

પીપળાનું પાંદડું કંઈ નવાઈ પેદા કરતું
નથી. પણ તેને વાળીને તેની પીપુડી બ-
નાવી બાળકના દેખતાં વગાડશે તો તે
ઘણી આતુરતાથી તમારી પાસેથી લેઈલેશે
અને પછે વગાડવાનો યત્ન કરશે.

નાળીએરનું છોડું એક સાધારણ વસ્તુ
તરીકે ફેંકી દેવામાં આવે છે તે લાવી તેને
પાણીમાં તરત મુકશે તો તે જોઈ બાળક

ધણું હિરન પામશે.

જીનું ન્યુસપેપર કે નકામો કાગળ લેઇ
તેની પતંગ બનાવીને ગગનમાં ઉડાડો
(ચગાવો) જેથી બાળક ધણું રાજ થશે.

નાળીએરની કાચલી નકામી ગણી ફેંકી
દેવામાં આવે છે તેવી એક કાચલી લેઇ
તેમાં તળીએ કાણું પાડી પાંજીમાં તરતી
મુકો જેથી તેમાં ધીમે ધીમે પાંજી બરાતું
જશે અને તે બરાત રહ્યા પછી એકદમ
ફૂગી જશે. જે જોવાથી બાળક ધણું ખુશી
થશે આ રમતને નીચે લખ્યા પ્રમાણે
બદલવાથી વધુ જ્ઞાન આપી શકાય છે.

કાચલીને બદલે એક નાનું પ્યાલું લેઇ
તેના તળીઆમાં એક ઝીણું કાણું પડાવી
તેને પાંજીમાં તરતું મુકો. તે જેટલી મિ-
નિટમાં પાંજીમાં ફૂમતું હોય તે જણાવી
કલાક કેમ થાય છે તે તેને સમજાવો એ-
ટલે કે તે પ્યાલું જો પાંચ મિનિટમાં ફૂગી

જતું હોય તો તે પ્યાલું તેને બતાવી કહો કે આ વખતનું માપ (જેને 'ઘડી' કહેવામાં આવે છે તે) છે; અને જો પ્યાલું આવીજ રીતે બાર વખત ડૂબાડવામાં આવે તો

• બરાબર એક કલાક થાય.

પછી બાળકને વખત માપવાની રીતી બતાવો અને કહી બતાવો કે આ પણ વખત માપવાનુંજ યંત્ર છે; અને પછી તેમ કરી બતાવવું.

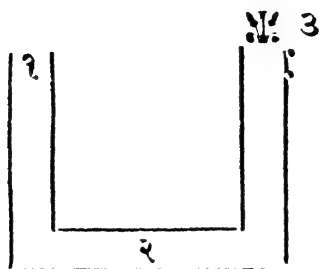
આંગળી ભીની કરી એકાદા કાચના પ્યાલા સાથે ઘસરો તો તેથી જે નવાઈ જેવો અવાજ નીકળશે તે સાંમળવાથી બાળક ખુશી થઈ આશ્ચર્ય પામશે. પીચકારી અને પાણીથી પણ રમુંજ આપી શકાશે.

કપૂરના એક નહાનકણં કડકાને પાંજીમાં મુકી સળગાવો. જે જોઈ આનંદ થશે. વળી જ્યારે તે કપૂર બળતું હોય ત્યારે તેના ઉપર એક પ્યાલું ધીમે રહી ઉંધું

પાડા. પણ તે ખ્યાસાની કોર પાણીને અડ-
કવા ફરી નહિ. આમ કરવાથી અળતું
કપૂર હોસત જશે. જેથી ગમ્મત પ્રાપ્ત થ-
શે. પછી તેને સમજાવો કે હવે એ અળ-
તણમાં મુખ્ય છે.

લોઢાનાં પતરાં (જેને લોકો કસાઈ-
નાં પતરાં કહે છે અને જેના ગ્યાસનેસ
ભરવાના હજ્યા થાય છે) ની બેફીટ જે-
લી એક લાંબી નળી કરાવરાવો અને
તેજ જાતની અકેકી શીધી નળી તેને અ-
કેકે છડે નીચેના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમા-
ણની લાંબી માટી અને તેજ મુંજબ ગા-
ડવો. (આ રગત થોડીક બરચાળું છે. પરુ
થોડાક પૈસામાં થઈ શકે તેમ છે.) એ પ્ર-
માણે તૈયાર કરેલ નળી તેને બતાવો.

* નળીની આકૃતી. *

ઉંચી સીંધો નળીમાં પાંજી રેડવું અને તેને બીજી સીંધો નળીવાટે એક વાસણમાં કાઢવું—આમ થવાથી બાળકને ઘણી રમુંજ થશે. આ રમતનો જૂદી જૂદી રીતે અનુભવ આપવાથી પાંજી કેવી રીતે સરખી ઉંચાઇએ ચઢે છે તે તે સીખી શકશે.

સીંધો ઉંચી રહેલી બે નળીઓના મધ્યે ઉપર રાખીને બીજો સર્વ ભાગ જમીનમાં દાટવો; આવીરતે કરી પાંજી રેડી તેની ગમ્મત કરવાથી આ રમત વધારે નવાઇ

ભરી થાય છે. શેહેરોમાં નળવાટે પાંણી કેવી રીતે આવે છે તે રીત આ રમતથી બાળકને સમજતી શકાશે.

દત્તાદિઃ—તેરીજ બીજી રમતો ઘણી છે. તે તે કરી બાળકને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપતાં રહેવું.

✽ જ્ઞાન ધીમેથી આપવું:— ✽

જેમ એક એક પગલે ચઢતાં ઉતરતાં બાળકને શીખવવું જોઈએ તેમ જ્ઞાન આપવામાં પણ પગલે પગલે (ધીમે ધીમે) આગળ વધવું જોઈએ. આ નિયમ ધ્યાનમાં રાખીને જ્ઞાન આપવું.

દાખલાતરીકે.—માટીનાં વાસણ બનાવવાની રીત બાળકને સમજાવવાની તમારી ઇચ્છા છે. તો પહેલાં ભેગી કરેલી માટી તેને બતાવવી જોઈએ; પછી તેમાં પાંણી

કેવી રીતે મેળવવામાં આવે છે અને કાદ-
વનો લોંટા કરવા સાફ તેને પગથકી કેવી
રીતે ગુંદવામાં આવે છે તે સમજાવું જતાવ-
વું જોઈએ. પછી તેમાંથી એક લોંટા લઈ
ચાક ઉપર કેવી રીતે મુકવામાં આવે છે;
અને ચાક ફેરવીને કેવી રીતે તેનો આકાર
ધડવામાં આવે છે તે તેને જતાવવું જોઈ-
એ. પછી તે આકાર ચાક ઉપરથી કેવી
રીતે લેઈ લેવામાં આવે છે અને તે પછી
કેવી રીતે સુકવાય છે અને તડકામાં કેવી
રીતે કઠણ કરવામાં આવે છે તે સર્વ જતા-
વવું જોઈએ. પછી ભઠ્ઠીમાં કેવી રીતે પક-
વવામાં આવે છે તે જતાવી સમજાવવું જો-
ઈએ. આવી રીતે ધામે ધીમે સર્વ ક્રિયા
કરી જતાવવાથી આજીવું કામ સેદેલાઈથી
અને સંપૂર્ણપણે સમજી શકાય છે.

કપડાં કેમ અને છે તે સમજાવવું હોય
તો તે પણ ઉપરની રીત પ્રમાણે ધીમા-

સર્થી સમજવવું જોઈએ એટલે કે પહેલાં
તો બાળકને કપાસના છોડ પાસે લઈજવું;
પછી તેનાં છોડવાં વીંછી કપાસ કાઢી બ-
તાવવો પછી કપાસમાંથી કપાસીયા કેવી
રીતે બુદ્ધા પાડવામાં આવે છે તે બતાવવું
ત્યાર પછી ફરે કેવી રીતે પીંજવામાં આવે
છે તે બતાવવું પડે. પછી તેમાંથી દારા
કેવી રીતે કાંતી કાઢવામાં આવે છે તે દારા
એક સરખા કેવી રીતે ગોઠવાય છે તે પણ
દેખાડવું જોઈએ. અને તે પછીથી ઠેઠ કપડું
શીવાઈ તૈયાર થતા સુધાની સર્વ ક્રિયાઓ
તેને દેખાડી સમજવવી જોઈએ. અને તેવી
જ રીતે એવા ઘણા દાખલા છે. શીખા-
મણુ આપવાની સઘળી રીતને ધીમે ધીમે
દારવાનો નિયમ લાગુ પાડવો જોઈએ.

ભૂમિતિ શાસ્ત્રની કોઈ પણ પ્રતિજ્ઞા શિ-
ખવ્યા વિના એકદમ બે સાર પ્રતિજ્ઞાઓ
દૃઢ અમુક પ્રતિજ્ઞા શીખવવા માંડીએ

તો તેમાં નિષ્કળજ થય્યે એમાં કંઈ ન-
વાધ નથી. માટે બાળકને જે કંઈ શીખવીએ
તે પક્કી રીતે આવડ્યાની ખાત્રી ફર્યા પછી
જ બીજું શીખવવું જોઈએ. એક 'પગથીયું'
ચઢતાં આવડ્યા શિવાય બીજે પગથીએ ચ-
ઢવાનો યત્ન કરવો તેમાં નિષ્કળજ થવાય.

* આનંદી સ્વભાવ. *

સાધારી સ્થિતિમાં આનંદી સ્વભાવ એ
સુખનું મુળ છે; માટે બચમણમાંથીજ બા-
ળકોને આનંદી સ્વભાવનાં કરવાની કા-
ળજ રાખવી. બાળકની હાજરીમાં તેનાં
માતૃપિતા સગાંસંજનીઓ પ્રત્યે આનંદી
સ્વભાવથી વર્તશે તો તે પણ તેમજ કરનાં
શીખશે. બાળક પ્રત્યે આનંદી ચહેરો રા-
ખી બોલવું જોઈએ; તેની સાથે ઝાઝી વાર
ગુસ્સે રહેવાની દેવ રાખવી નહિ; બાળ-

કને સુખી અને સંતોષી રાખવું જોઈએ; જો આનંદી સ્વભાવના ઉપયોગની કદર પિછાનવામાં આવે અને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો તે ઘણુંજ ઉપયોગી છે.

✽ કહેવા કરતાં કરી બતાવવું સારું. ✽

“ કહેવા કરતાં કરી બતાવવું સારું ” એ વિષય પિતાએ બાળકને ઉછેરવાની બાબતમાં અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ.

✽ વાર્તાઓ. ✽

બાળકને નહાની નહાની વાતો સાંભળવાનો ઘણો શોખ હોય છે; જેવી રીતે સુદૃઢ અથવા સદ્વર્ત્યુંક માટે ઇનામ આપવામાં આવે તેવી રીતે માઆપે બાળકને પ્રસંગોપાત સારી સારી વાર્તાઓ કહેવી. સારી વાર્તાઓ એટલે કે તે સમુજ્ઞ હોય

એરુજ નહિં પણ તેમાં જરૂરની શીખા-
મણોનો સમાવેશ હોવો જોઈએ જે વાત
બાળકને કહેવાની હોય તે કુંદી અને સા-
દી પ્રચારમાં હોવી જોઈએ. બાળકને ઉ-
પયોગી થઈ પડે એવીજ બાબતોનાં વર્ણ-
નનો સમાવેશ તેમાં હોવો જોઈએ; પરંતુ
વૃદ્ધ મનુષ્યના ઉપયોગમાં આવે એવી બા-
બનો વર્ણવેલી હોવી ના જોઈએ. વાર્તા
કુદરતી, સંભવિત અને બાળકોને રમુજ
પેદા થાય તેવી હોવી જોઈએ. બનાવી કા-
ઢેલી વાર્તા કહેવી તે કરતાં કોઈ અનેકો
સાચા બનાવ વાર્તા રૂપે કહી બતાવવો
જો વધારે સાચું છે.

- આપણુ દેશી લોકો બાળકોને જે વાર્તા-
કહીએ છીએ તે ઘણીખરી ભુલ ભરેલી
હોય છે. કારણ કે તેમાં અદભૂત અથવા
ખોટા બનાવોનો સમાવેશ કરેલો હોય છે.
ભૂત, પિશાચ, સાકેણુ ડાકેણુ અને ચુડેલ

આદિ નહિં જોઇ શકાય એવાં નામોના સમાવેશ બાળકને કહેવાની વાર્તાઓમાં હોવો જોઈએ નહિં કારણ કે જો તેનો સમાવેશ કરી વાત કરવામાં આવે તો બાળકનું મન કુમળું હોવાથી તેના મન ઉપર તેની અસર રહી જાય છે. અને તેથી તે બહોંકણ થાય છે.

જેમ છબી વસ્તુને સ્વાભાવિક રીતે દેખાડી આપેછે તેમ વાર્તાઓમાં જીવંતીમાં બનતા બનાવો સંબંધી વર્ણન થાય તો સારું. બાળકનાં માખાપે રમુંજી અને શીખામણ લેવા જેવી વાર્તાઓનો સંગ્રહ રાખવો જોઈએ. એવી સારી સારી વાર્તાઓનાંજ પુસ્તકો ભાગ્યેજ મળી આવેછે. તો પણ બને તેમ વાર્તાઓનાં પુસ્તકો વાંચી તેમાંથી સારી અને બાળકને કહેવા જેવી હોય તે તારવી કાઢવી જોઈએ.

ગરીબ માખાપ કે જેઓ પુસ્તક ખરી-

દવા કે મેળવવાને શક્તિવાન ન હોય તે-
ઓએ પાડોશમાં બનતા સાચા બનાવ
બાળકને કહી બતાવવા. દાખલા તરીકે:-

(૧) એક અમુક બાળકે ઘરેણાં પહેર્યાં
હતાં અને તેથી તેને કોઈ ઉપાડી ગયું હતું
અને દુર લેઈ જઈ ખુન કીધું હતું.
(૨) એક છોકરો સંભાળ શિવાય ઝાડ
ઉપર ચઢવા ગયો; પણ તે પડી ગયો અને
તેનો પગ ભાંગવાથી તે જન્મ પર્યંત દુઃખી
રહ્યો. (૩) એક છોકરી છાનીમાની દીવા-
શળી ચોરી સળગાવવા ગઈ અને સળગા-
વતાં સળગાવતાં લુગડાંની ફડક ઉડવાથી
તે સઘળાં બળી ગયાં અને તેણી પડે પણ
દાઝી. આ ઉપરથી કેવા દાખલા લેવા તે
સમજાઈ આવશે. અને તેવા દાખલા લં-
બાવીને અસરકારક રીતે બાળકને કહી સં-
ભળાવવા.

* મુખ્ય પાઠ. *

માઆપે રમુંજ પેદા થાય એવી રીતે ઉપયોગી વસ્તુઓ બતાવીને તેનાં નાંમ અને તેનાથી થતાં કામ બાળકને સમજાવવાં જોઈએ.

દાખલા તરીકે નીચેનું લીસ્ટ જુઓ.

ખોરાકમાં વપરાતા દાણા. જેવાકે—ચાખા, ઘઉં, બાજરી, જુવાર, કોઢરી, દાળ, મગ, મઠ, ચણા, તુવેર, ઇત્યાદિ.

મુખ્ય મુખ્ય બીયાં;

મુખ્ય મુખ્ય ધાતુઓ—જેવીકે—સોનું; રૂપ; પિત્તળ, ત્રાંબુ; જસત; કલાઇ; સીસું; લોહું; કચીર; કાંસુ ઇત્યાદિ.

મુખ્ય મુખ્ય લાકડાંની જાતો—જેમકે—આંબાનું; મહુડાનું; રાણનું; આમલીનું; પીંપરનું; પીંપળાનું; વડનું; ઇત્યાદિ.

મુખ્ય મુખ્ય પથ્થરની જાતો—જેવીકે—

આરસપહાણુ; કાળો; કાચો; પાકો. ઇત્યાદિ
અપકવસાહિત્ય—જેવાંકે—૧; ઉન; રે-
શમ; ચામક; અને તેવાંજ બીજાં.

છાપવાનું પ્રેસ; ધાંચીની ધાંણી; કુંભાર-
નો ચાક; દેરી કપડાં વણવાની સાળ; શેરડી
પીલવાનું કોહોલુ-કોલ (ચીચોડા.); ચ-
રખો; ૩ લોઢવાનો સંચો; ઇત્યાદિ.

ઝાડ અને છાડવા ઉગાડી ફેલાવવાની
જૂદી જૂદી રીતો.—જેવીકે—કાપવું; ચાંપ
અગર ફણગો રોપવો; કલમ રોપવી; બીજ
રોપવું; ઇત્યાદિ.

પાંજરું બનાવવામાં આવે તો તેવીજ
રીતે મોટાં પાંજરાંવતી જંગલમાંથી વાઘ,
હાથી વીગેરે પ્રાણીઓ કેવી રીતે પકડવામાં
આવે છે તે તેને સમજાવવું જોઈએ. એ
પ્રમાણે સઘળું બનાવવાથી દરરોજ બાળક
કંઈને કંઈ નવું નવું શીખે છે. અને તેથી
તેના જ્ઞાનનો ભંડાર વધશે, ફરીથી તે મે-

જાવતાં વધુ રમુંજ પેદા થશે, અને છેવટે
તેનું મગજ ખીલી ઉઠશે.

* ગણિત શાસ્ત્ર *

વસ્તુઓનું દ્રષ્ટાંત આપી ગણિત વિદ્યા
શીખવવી; જેવીકે—છીપો; ખીયાં; ફળફ-
ળાદિ. દેશી કોળકો બાળકને મોંઢે શીખ-
વતાં એ ધણું સારું છે.

—ૐ સ મા ત. ૐ—

“બાબારાયની ખરદાસ્ત; ભાગ બીજો.”

દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક આ અત્યો-
પયોગી પુસ્તક જલ્દીથી બહાર પડશે.

અગાઉથી આહક થઈ નાણાં મોકલાવનાર પા-
સેથી ફક્ત ચાર આના; પોટેજ માફ; અને નાંમ
પુસ્તકનાં આગલાં પૃષ્ઠમાં પ્રસિદ્ધ થશે. નાંમ નોં-
ધાવી પાછળથી નાણાં આપનાર પાસેથી આના
છ; પોટેજ જૂદું અને ફક્ત નાંમ પાછલાં પૃષ્ઠો-
માં પ્રસિદ્ધ થશે.

પ્રસિદ્ધ થયા પછી આહક થનાર પાસેથી રૂપી-
યો અર્ધો ને પોટેજ જૂદું.

આ પુસ્તક જાહેરખખરો ફેલાવવાનું
ઉત્તમસાધન છે.

જાહેર ખખરોના દર નીચે મુજબ.

પૃષ્ઠ એકનો રૂપીયો એક; લીટી એકનો એક આનો
લાંબી જાહેર ખખરો માટે ઉદ્ધત ભાવ.

નિરાશ ના થવું
હોયતો જલ્દી
નાંમ નોંધાવવું

નાંમ નોંધાવવાનું ઠેકાણું
મેહતા બ્રથર્સ.
પંચવટિ-ઉમરેડ.
(જલ્દો-ખેડા.)

